

Türkmenleriň elini aýagyny goraýjy serişdeleri

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar, Türkmen dili

написано kitapcy | 23 января, 2025

Türkmenleriň elini aýagyny goraýjy serişdeleri TÜRKMENLERIŇ ELINI AÝAGYNY GORAÝJY HARBY SERIŞDELERI

Eli, aýagy goraýjy serişdeler

Eli, aýagy goraýjy sowut örtünjeleri şu aşakdaky gorag serişdelerini öz içine alýar: golluk (ellik), eginlik, injiklik, butluk, dyzlyk, injigi ýapýan ýasy metal örtükli ýa-da halkaly sowut örtünjesi.

Türkmenistanyň Parfiýa döwründäki çäginde we Gadymy Gündogaryň beýleki ýerlerinde: zol-zol örtükli sowudyň usulynda ýasalan turba şekilli golluklar, dürli görnüşli butluklar (etegi kertik-kertik jähekli; ýasy metal we teňne şekilli örtükli; bilden aşagy örtýän metal geým), injikligiň üç görnüşi (zol-zol örtükli, turba şekilli; injigi goraýan uly perre şekildäki görnüşli; grek injikligi), şeýle hem metal örtükli jalbarlar ulanylýdyr(1).

Şekil çekmek sungatynyň berýän maglumatlaryna görä, parfiýaly esger sowut geýende, onuň harby esbabynyň üstüni butlugy düzýän iki-üç hatar teňne şekilli metal örtügi doldurýdyr. Teňne şekilli metal örtügi bolan sowutlaryň üsti edil şeýle teňne şekilli örtükli butluklar we golluklar bilen doldurylýdyr(2).

Irki orta asyrlaryň gorag serişdeleriniň ösüp-kämilleşmeginde antik eýýamyna mahsus bolan häsiýetler dowam edipdir. Gorag serişdeleriniň utgaşdyrylan usulda ýasalan ähli görnüşleri peýda bolupdyr. Orta Aziýada injiklikler, butluklar ýa-da donuň uzyn etegi we bilden aşagy örtýän metal geým giňden ýaýrapdyr. Edil şonuň ýaly tirsek bilen goşar aralygyny ýapýan golluklaram ýaýrapdyr. Olar ýasy, teňne şekilli, zol-zol we bütewi metal örtüklerinden taýýarlanylýdyr. Olaryň birinji üç

görnüşi ýumşak ýerligiň üstünden ýasy metal tikilip taýýarlanylýan golluklar bolupdyr. Bütewi metal örtüklü golluklar iki sany berk birleşdirilen zolakdan ybarat bolupdyr. Golluklar iki gat bolup, onuň daşky gaty uzynrak bolany üçin tirsegi ýapypdyr. Şol döwürde zol-zol metal örtüklü golluklar has giňden ýaýrapdyr, teňňe şekilliler bolsa seýrek duşupdyr(3).

XIV-XV asyryň birinji ýarymynda, Orta Aziýada gollugyň esasy görnüşleri doly kämilleşdirilýär. Olar gaýyş kemerler, süýşýän birleşdirijiler ýa-da halkaly örüm arkaly birleşdirilen uzynrak ýasy metallar bolupdyr. Golluklar esgeriň eliniň tirsek bilen goşar aralygyny ýapypdyr. Injiklik (türki buturlyk) atly esgeriň aýagynyň dyz bilen topuk aralygyny gorapdyr. Gorag gaýyş kemerler bilen birleşdirilen iki (üç) gat ýasy demirden ybarat bolupdyr. Injikligiň üsti zol-zol örtüklü »paşmak» we ýarymtegelek ýa-da gönüburç şekilli dyzlyk bilen doldurylypdyr. Giň butluk aýagyň ýokarky böleklerini ýapypdyr.

XV-XVII asyrlarda, Orta Aziýada gojuk □ sowudyň ýeňi gysga görnüşü has giňden ýaýrapdyr. Buduň we injigiň goraýjy serişdesi halkaly □ ýasy metal örtüklü geým bolupdyr. Goljugyň ýeňi uzyn görnüşleri-de bolupdyr. Ýöne beýleki harby esbaplara garanyňda, olar has seýrek ulanylypdyr(4). Sowutlaryň dowam eden soňky asyrlarynda, el-aýagy goraýjy serişdeler şu aşakdaky görnüşe eýe bolýar: eliň tirsek bilen goşar aralygyny iki gatly golluk ýapypdyr. Onuň daşky gaty uzynrak bolany sebäpli, inçe ujy tirsekden ýokaryk geçipdir (gollugyň şeýle görnüşü eliň tirsege çenli bölegini we tirsegiň özünü berk gorapdyr, tirseklik geregem bolmandyr). Goşaryň daş ýüzüni goljugyň halkalary ýapypdyr, bütin eli goljugyň ýeňi ýapypdyr, egni bolsa tegelekden ýasy mis (demir) ýapypdyr. Halkaly □ ýasy metal örtüklü we dyzlykly gorag geýimi esgeriň bütin aýagyny □ but bilen ädigiň burny aralygyny ýapypdyr, ýagny ol bütewi jalbar ýaly bolupdyr. Onuň dyzdaky, baldyrdaky we topukdaky baglary guşaga baglanypdyr. Ol aýagy goraýjy serişdeleriň has berk görnüşü bolupdyr we goragyň beýleki görnüşlerini gysyp çykarypdyr(5).

Türkmen dilinde eli, aýagy goraýjy esbaplary aňladýan golluk, butluk, dyzlyk ýaly käbir adalgalar saklanyp galypdyr.

Çeşme:

1. Nikonorow W. P. Woorufeniýe i woýennoýe delo w Parfii. □ Awtoref. diss. kand. nauk. □ L., 1987. S.13.
2. Masson M. E., Pugaçenkowa G. A. Parfýanskiýe ritony Nisy. □ Trudy ÝUTAKE □ Aşhabad, 1959. T.I.V. s.164-165,167.
3. Gorelik M. B. Zaşitnoe woorufeniýe stepnoý zony Ýewrazii i primykaýuşih k neý territoriý w I tys. n. e.//Woennoe delo naseleniýa ýuga Sibiri i Dalnego Wostoka. □ Nowosibirsk, 1993. S.167.
4. Bobrow L. A., Hudýakow Ýu. S. Zaşitnoe woorufeniýe sredneaziatskogo woina epohi pozdnego srednewekowýa // Woennoe delo nomadow Sewernoý i Sentralnoy Azii. □ Nowosibirsk, 2002. S.111-112, 123-124, 134.
5. Bobrow L. A. feleznyýe ýastreby Mawerannahra (kompleks zaşitnogo woorufeniýa woinow Sredney Azii i sopredelnyh territoriý konsa XV-XVII ww.) //Para Bellum. □ SPb, 2003. No:2 s.71-97.

Öwez GÜNDOGDYÝEW

»AZIÝANYŇ GERÇEKLERI» Aşgabat-2012. Taryhy makalalar